

С.В. Глущенко,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Національна академія статистики, обліку та аудиту, м.Київ*

ТІНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНІ ОЦІНКИ

В статті викладено оцінки тінізації економіки України за методами: «витрати населення – роздрібний товарооборот», монетарний підхід, електричний метод, метод збитковості підприємств, метод розрахунку інтегрального показника, МІМІС-підхід.

Вплив тіньового сектора на офіційну частину економіки неоднозначний. З одного боку, він здійснює внесок у споживання і є джерелом добробуту для різних груп громадян. З іншого боку, через недоотримання державою доходів від тих, хто ухиляється від сплати податків, зменшуються доходи соціально незахищених верств населення, знижується кількість та якість суспільних послуг, зокрема мова іде про ті блага, що не можуть бути вироблені приватним сектором: наприклад, військовий захист державних кордонів, забезпечення правопорядку, забезпечення інфраструктури. Така неоднозначність впливу зумовлює актуальність та науковий інтерес до оцінки неофіційного сектора з метою подальшого скорочення його питомої ваги в економіці. Для України ця проблема також є актуальною, оскільки в сучасних умовах за різними оцінками, тіньовий сектор України займає від 20% до 50% офіційного ВВП.

Основні сфери прояву прихованої економіки в Україні: приховування фірмами свого доходу; видача заробітної плати в конвертах; неофіційна зайнятість; роздрібна торгівля на ринках; реалізація контрабанди; здійснення великих покупок (автомобілі, квартири) в іноземній валюті.

Розглянемо більш детально оцінювання частки тіньового сектору економіки України за методами: «витрати населення – роздрібний товарооборот», монетарний підхід, електричний метод, метод збитковості підприємств, метод розрахунку інтегрального показника, МІМІС-підхід.

Зведену таблицю результатів обчислень за різними методами подано у Табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка частки тіньового сектору економіки України за різними методами, у відсотках до офіційного ВВП

	Метод "витрати населення - роздрібний товарообіг"	Електричний метод	Монетарний метод	Метод збитковості підприємств	Інтегральний показник	Оцінка Держкомстату економіки, яка безпосередньо не спостерігається	Метод сукупного попиту-сукупної пропозиції (Ю.Харазішвілі)	Оцінка Ф.Шнайдера за методикою МІМІС
2004	33,5%	28,0%	29,5%	25,0%	N/A	18.9%	39,0%	48,8%
2005	46,5%	28,0%	25,0%	24,0%	N/A	18.1%	37,0%	47,8%
2006	40,5%	27,5%	24,5%	23,5%	N/A	17.3%	33,5%	47,3%
2007	38,0%	27,0%	26,0%	24,0%	N/A	15.5%	34,5%	46,8%
2008	40,0%	26,0%	38,0%	30,0%	N/A	15.1%	35,5%	46,0%
2009	45,0%	35,0%	40,5%	31,0%	N/A	16.1%	30,0%	46,0%
2010	44,0%	37,0%	30,0%	30,0%	38,0%	16.5%	33,0%	45,0%
2011	48,0%	29,0%	26,0%	25,0%	34,0%	16.0%	34,0%	44,1%
2012	46,0%	29,0%	24,0%	27,0%	34,0%	18.9%	N/A	N/A
2013	51,0%	30,0%	24,0%	27,0%	35,0%	18.3%	N/A	N/A
2014	58,0%	39,0%	33,0%	31,0%	41,0%	18.8%	N/A	N/A
2015	54,0%	35,0%	37,0%	40,0%	42,0%	N/A	N/A	N/A
Середнє	45%	31%	30%	28%	37%	17%	35%	47%

Джерело: побудовано автором на основі [1], [2], [3], [4], [5]

1) Витрати населення – роздрібний товарооборот.

Метод «Витрати населення – роздрібний товарооборот» відповідає світовому методу доходів та витрат. Метод порівнює статистичні дані щодо споживчих грошових витрат населення на придбання товарів з обсягами продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання в офіційному секторі. Цей метод дає оцінку рівня тінізації у розмірі 40-50% (табл. 1). [2]

2) Монетарний метод

В рамках цього методу розрахунок обсягів тіньової економіки здійснюється за методом Гутманна за моделлю SCR.

$$T_t = \frac{1 - f_t}{f_{t-1}} \quad (2.1)$$

$$f = \frac{\frac{D}{M2}}{D_{t0}} = \frac{M2 - M0}{M2_{t0} - M0_{t0}} \quad (2.2),$$

де T_t – рівень тіньової економіки відносно до офіційної економіки в періоді t ;

f_t та f_{t-1} – показники відношення обсягу депозитів до грошового агрегату в поточному та попередньому періодах.

Рівняння (2.1) та (2.2) побудовані на основі формули (1.2), що використовував у своїй роботі П. Гутманн.

Базовим періодом, коли, за припущенням, обсяг тіньової економіки був нульовим, взято 1991 рік. Але твердження про те, що в Радянському Союзі тіньової економіки не існувало, навряд чи відповідає реальності. Через це монетарний метод в

українському трактуванні дає занижені порівняно з іншими методиками оцінки тінізації – в середньому 30% (табл.1). [2]

3) Електричний метод

В українській методології внесок технологічних змін у споживання електроенергії та палива враховано дуже суб'єктивним чином: “Починаючи з 1998 року індекс зміни ВВП коригується на величину мінімального співвідношення індексу зміни витрат палива, теплоенергії та електроенергії на технологічні потреби до індексу зміни ВВП. Ця величина за період з 1998 по 2006 роки є константною і дорівнює 0,912.” [6]. Методики не пояснюють, звідки цю цифру взято, а тому рівень тінізації, визначений за електричним методом, недостовірний.

Також, для української економіки, де сфера послуг виробляє 40% валового продукту, такий метод не покаже рівня тіньової економіки у повній мірі. За електричним методом можна теоретично лише визначити рівень тінізації сфери виробництва відносно до офіційного ВВП. Вона становить у середньому 31% (табл.1).

4) Метод збитковості підприємств

Цей метод застосовується для оцінки мінімального та максимального коефіцієнтів, у межах яких знаходиться рівень тіньової економіки. Припущення про те, що “усі збиткові підприємства за офіційними статистичними даними фактично є прибутковими” [6], дозволяє визначити нижню межу рівня тіньової економіки. Визначення верхньої межі з урахуванням припущення, що «всі прибуткові підприємства відображають у звітах лише невикривлені дані, а всі збиткові підприємства приховують весь обсяг валової доданої вартості виробленої ними продукції, а не тільки прибуток» [6]. Методика розрахунку не зазначає, яким чином верхня та нижня межа тіньової економіки перетворюються в один інтегральний показник, який публікує Міністерство економіки. Цей метод припускає, що задекларована рентабельність прибуткових підприємств дорівнює фактичній. Тобто метод не враховує такого явища, як трансфертне ціноутворення. Також припущення про те, що всі підприємства теоретично можуть бути прибутковими, зовсім недоцільне у складних макроекономічних умовах. Даний метод дає недооцінений рівень тінізації в середньому 30% (табл.1). Причиною зростання у попередні два роки, скоріше за все, є поширення явища збитковості підприємств через економічну нестабільність, а не нарощення обсягів тіньової діяльності.

5) Розрахунок інтегрального показника.

Обчислення інтегрального показника здійснюється шляхом зведення оцінок за методами “витрати населення – роздрібний товарооборот”, фінансовим, монетарним та електричним в узагальнений показник з використанням коефіцієнтів. Коефіцієнти враховують стабільність оцінок за відповідним методом за попередні роки. Що більш нестабільними є оцінки рівня тіньової економіки за кожним методом у попередні роки, то меншим є вплив відповідного методу на інтегральний показник рівня тіньової економіки [6].

Інтегральний показник враховує занижені оцінки за електричним та монетарним методами, тому також є низьким і дає оцінку 35-40% (табл.1).

6) Оцінка Ф.Шнайдера за методикою МІМІС

Рівняння моделі МІМІС для перехідних країн, в тому числі України, враховує такі екзогенні зміни: розмір державного сектора, фіскальна свобода, рівень економі-

чної свободи, рівень безробіття, відкритість економіки, темпи інфляції. Модель також враховує перелік індикаторів тіньової діяльності: темп зростання ВВП на душу населення (що він більший, то меншими є обсяги тінізації), темп зростання робочої сили (якщо обсяги робочої сили зростають, то це свідчить про детінізацію ринку праці).

З наданого переліку показників дослідження Ф.Шнайдера дає найбільш достовірний результат: рівень тінізації економіки України – близько 45-50% від офіційного сектора (табл.1.).

Оцінки за методом «Витрати населення – роздрібний товарооборот» та за методикою Шнайдера можна вважати найбільш достовірними, оскільки вони виходять із зрозумілих припущень. За цими двома оцінками, рівень тінізації української економіки протягом 2004-2014 років становив 40-50% від офіційного ВВП.

Список використаних джерел

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.me.gov.ua.
3. Тенденції тіньової економіки в Україні — Міністерство економічного розвитку та торгівлі, 2015. — 19 с.
4. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла. — К. : НІСД, 2011. — 96 с.
5. Schneider, Friedrich, Buehn, Andreas and Montenegro, Claudio E.(2010). 'New Estimates for the Shadow Economies all over the World', *International Economic Journal*, 24: 4, 443 — 461.
6. А.Бочі. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання / А.Бочі, В.Поворозник. — МЦПД, 2014. — 7 с.